

พุทธปรัชญากับการพัฒนาชุมชน : แนวทางแห่งความ ยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม*

BUDDHIST PHILOSOPHY AND COMMUNITY DEVELOPMENT: A PARTICIPATORY APPROACH TO SUSTAINABILITY

จริยา ทองคำ¹, พระปรกรณ์ สมาจาโร (นุชม่วง)² และ พระครูบวรชัยวัฒน์³

Jariya Thongkum¹, Phra Pakorn Smajaro (Nutmuang)² and Phrakru Bowonchaiwat³

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมโศกราช¹⁻³

Mahamakut Buddhist University Srithammasokkaraj Campus, Thailand¹⁻²

Corresponding Author's Email: tuk19122511@gmail.com , pakornnuchmuang@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง พุทธปรัชญากับการพัฒนาชุมชน : แนวทางแห่งความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นการขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชนให้มีความ เข้มแข็งและยั่งยืน โดยเน้นที่การพัฒนาคน ให้มีคุณภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนโดยรวม การพัฒนาตามแนวพุทธวิธีคือการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของการ พึ่งตนเอง โดยอาศัยหลักธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับการจัดการสมัยใหม่ การพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธวิธีในบริบทสังคมไทยมักอาศัยการทำงานร่วมกันของ 3 สถาบันหลักที่เรียกว่า "บวร" (บ้าน, วัด, โรงเรียน/ราชการ) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดและประยุกต์ใช้หลักธรรมสู่การปฏิบัติจริง 1. บ้าน (ชุมชน/ประชาชน) เป็นศูนย์กลางของการพึ่งตนเองและเป็นผู้ปฏิบัติหลัก โดยเน้นการสร้าง ความเชื่อในกฎแห่งกรรม ทำให้เกิดคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต ความ ละอายและเกรงกลัวต่อบาป (หิริโอตตปปะ) และความสามัคคี (สังคหวัตถุ 4) ซึ่งเป็นรากฐาน ของความเข้มแข็งทางสังคม 2. วัด (ศาสนา/พระสงฆ์) ทำหน้าที่เป็น ศูนย์กลางทางจิตใจ และ ศูนย์การเรียนรู้ และ 3. โรงเรียน/ราชการ (การศึกษา/ส่วนราชการ) ทำหน้าที่บูรณาการหลัก พุทธธรรมเข้ากับหลักสูตรและแผนพัฒนาชุมชน เพื่อสร้าง พลเมืองที่มีคุณภาพ (มีคุณธรรม จริยธรรม และปัญญา) และส่งเสริมการพัฒนาอาชีพที่ยืดหลัก สัมมาอาชีพะ การพัฒนาอาชีพ ในชุมชนตามแนวพุทธวิธี ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่การเพิ่มรายได้เท่านั้น แต่ให้ความสำคัญกับ คุณภาพชีวิตและคุณธรรม ในการทำงาน โดยใช้กรอบของอริยสัจ 4 ในการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน ทุกข์ (การศึกษาสภาพปัญหา) สมุทัย (การค้นหาสาเหตุ) นิโรธ (เป้าหมาย) มรรค (แนวทางปฏิบัติ)

* Received 4 December 2025; Revised 17 December 2025; Accepted 3 January 2026

คำสำคัญ : พุทธปรัชญา ,การพัฒนาชุมชน ,การมีส่วนร่วม

Abstract

This article, "Buddhist Philosophy and Community Development: A Participatory Approach to Sustainability," focuses on driving and developing strong and sustainable communities. It emphasizes the development of quality individuals in terms of physical, mental, and intellectual well-being, leading to overall community development. Buddhist-based development is based on self-reliance, integrating Buddhist principles and local wisdom with modern management practices. In the Thai social context, Buddhist-based community development often relies on the collaboration of three main institutions known as "Bovorn" (Home, Temple, School/Government), which are crucial mechanisms for transmitting and applying Buddhist principles in practice: 1. Home (Community/People): The center of self-reliance and the primary practitioners, emphasizing the cultivation of belief in the law of karma, leading to fundamental virtues such as honesty, shame and fear of sin (Hiri-Ottappa), and unity (Sanghahavatthu 4), which form the foundation of social strength. 2. Temple (Religion/Monks): Serves as a spiritual center and learning center. 3. School/Government: [This section appears to be cut off here, likely referring to the school or government agency.] (Education/Government Sector) integrates Buddhist principles into curricula and community development plans to create quality citizens (with morality, ethics, and wisdom) and promote vocational development based on right livelihoods. Community vocational development according to the Buddhist approach does not focus solely on increasing income, but also emphasizes quality of life and morality in the workplace, using the Four Noble Truths as a framework in four steps: Suffering (studying the problem), Origin of Suffering (identifying the cause), Cessation of Suffering (the goal), and the Path to the Cessation of Suffering (the way to practice).

Keywords: Buddhist philosophy, community development, participation

บทนำ

ในโลกปัจจุบันที่การพัฒนาต้องเผชิญกับความท้าทายที่ซับซ้อนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม "ความยั่งยืน" และ "การมีส่วนร่วม" จึงกลายเป็นหลักการสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามได้ ในบริบทของการพัฒนาชุมชนนั้น การค้นหากรอบแนวคิดที่สามารถผสมผสานมิติทาง วัตถุประสงค์กับมิติทางจิตใจและปัญญาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง พุทธปรัชญา ซึ่งเป็นรากฐานทาง วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของสังคมไทยและสังคมโลกตะวันออก ได้นำเสนอหลักการที่ลึกซึ้ง และปฏิบัติได้จริง ซึ่งสามารถเป็น "แนวทาง" ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนไปสู่ความยั่งยืน อย่างแท้จริง หลักธรรมสำคัญ เช่น ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา), อริยมรรคมีองค์ 8, และ แนวคิดเรื่อง ความเป็นเหตุเป็นผล (อิทัปปัจจยตา) ไม่เพียงแต่เน้นย้ำถึงการพัฒนาตนเอง เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติและการจัดการทรัพยากรอย่างมีสติ เอกสารนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์และนำเสนอว่าหลักการของพุทธปรัชญาเหล่านี้สามารถถูก ประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้าง กระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้าง ความตระหนักรู้ (ปัญญา), การส่งเสริม ความรับผิดชอบร่วมกัน (ศีลและสมาธิ), และการสร้าง กลไกการตัดสินใจที่ยั่งยืน ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนจากภายใน ก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงและสอดคล้องกับธรรมชาติอย่างแท้จริง

การเชื่อมโยงพุทธธรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย 1.การสร้างความตระหนักรู้ (ปัญญา) การประยุกต์ใช้หลัก อริยสัจ 4 และ โยนีโสมนสิการ เพื่อให้ชุมชนสามารถวิเคราะห์ ปัญหาและสาเหตุที่แท้จริงของการพัฒนาที่ล้มเหลว หรือการทำลายทรัพยากรได้อย่างมีเหตุผล และรอบด้าน 2.การส่งเสริมความรับผิดชอบร่วมกัน (ศีลและสมาธิ) การนำหลัก ศีล 5 และ พรหมวิหาร 4 มาเป็นพื้นฐานในการสร้างความไว้วางใจ ความซื่อสัตย์ และความเห็นอกเห็นใจกัน ในชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานของการทำงานร่วมกันและการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม 3.

การสร้างกลไกการตัดสินใจที่ยั่งยืน: การใช้หลัก อิทัปปัจจยตา และ มรรคมืองค์ 8 เป็นกรอบในการวางแผนและดำเนินงาน โดยเน้น สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) และ สัมมากัมมันตะ (การทำงานชอบ) เพื่อให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเป็นไปอย่างสมดุลไม่เบียดเบียนตนเองผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม (พระพรหมคุณาภรณ์, 2559)

การบูรณาการพุทธปรัชญาเข้ากับกระบวนการพัฒนา จะช่วยให้ชุมชนสามารถบรรลุความเข้มแข็งจากภายใน (Self-Reliance) และก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคง สอดคล้องกับธรรมชาติ และเป็นธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นก้าวสำคัญในการเปลี่ยนจากการพัฒนาที่พึ่งพาปัจจัยภายนอก ไปสู่การพัฒนาที่ขับเคลื่อนด้วย สติ ปัญญา และความเมตตา ของคนในชุมชนเอง ผลลัพธ์ที่ได้จึงมิใช่เพียงแค่การพัฒนาวัตถุ แต่คือการพัฒนา มนุษย์ อย่างรอบด้านอันเป็นหัวใจของความยั่งยืน การสร้างภูมิคุ้มกันและความสามารถในการพึ่งตนเอง การใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานการพัฒนา จะปลูกฝังคุณสมบัติที่สำคัญสองประการในตัวบุคคลและชุมชน เช่น 1. ปัญญา (Wisdom) ในการเห็นตามความเป็นจริง หลักการของ อิทัปปัจจยตา (Conditionality) สอนให้คนในชุมชนเข้าใจว่าทุกสิ่งล้วนมีเหตุปัจจัยสัมพันธ์กัน การแก้ปัญหาจึงต้องพิจารณาที่รากเหง้าของเหตุนั้น ๆ ไม่ใช่เพียงการแก้ไขที่ปลายเหตุ สติ (Mindfulness) ช่วยให้ชุมชนมีความสามารถในการประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์ ความต้องการ และทรัพยากรของตนเองได้อย่างชัดเจน ไม่ตกเป็นเหยื่อ ของกระแสบริโภคนิยม หรือการพัฒนาที่ฉาบฉวยและไม่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น ความสามารถนี้ทำให้เกิด ภูมิคุ้มกันทางปัญญา ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถเลือก และ กำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้ (Self-Determination) แทนที่จะถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจหรือเงินทุนจากภายนอก 2. เมตตาและกรุณา (Compassion) ในการอยู่ร่วมกัน หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) และ ศีล เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและเป็นธรรม เมื่อคนในชุมชนมีความเมตตาต่อกันจะเกิดความรับผิดชอบร่วมกัน ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เพราะตระหนักว่าทรัพยากรนั้นมีใช้ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นของส่วนรวมที่จะต้องส่งต่อให้คนรุ่นต่อไป คุณธรรมเหล่านี้ช่วยลดความขัดแย้ง ความโลภ และการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนอันเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการทำงานร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

การพัฒนาที่อาศัยพุทธปรัชญาเป็นแกนกลาง จึงเป็นการยกระดับการพัฒนาชุมชนจากแค่การจัดสรรวัตถุ ไปสู่การพัฒนา คุณภาพจิตใจและปัญญา ของผู้คน เปลี่ยนจาก "การให้ปลา" เป็น "การสอนวิธีตกปลาด้วยสติ" ชุมชนไม่ได้เพียงแค่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก แต่พัฒนา ทักษะและทัศนคติ ที่ยั่งยืนในการบริหารจัดการชีวิตและทรัพยากรของตนเอง ผสานโลกวัตถุกับโลกธรรม การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (เช่น การทำมาหาเลี้ยงชีพที่ชอบด้วยสัมมาอาชีวะ) ถูกเชื่อมโยงเข้ากับคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม มิใช่การเติบโตทางวัตถุเพียงอย่างเดียว ความยั่งยืนที่แท้จริง ผลลัพธ์คือชุมชนที่

สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง (Resilience) ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง (Sufficiency) และรักษาความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์กับการรักษาสภาพแวดล้อม (Ecological Balance) ได้อย่างเป็นธรรมชาติ (สุวรรณ ฎมา, 2564)

ดังนั้น จากการศึกษาครั้งนี้ จึงไม่ใช่การเสนอกรอบการพัฒนาใหม่ แต่เป็นการเสนอปรัชญาการนำทาง ที่ทำให้กระบวนการพัฒนาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นครษฐกิจ สังคม หรือสิ่งแวดล้อม เป็นไปอย่างมีความหมาย (Meaning) และมีคุณค่า (Value) โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ การพัฒนา "มนุษย์" อย่างรอบด้าน ซึ่งเป็นแกนหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาในการพัฒนาชุมชนก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืน ดังนี้ 1. การเปลี่ยนผ่านทางปัญญา (Intellectual Transformation) ชุมชนพัฒนาจากผู้รับความช่วยเหลือไปสู่ ผู้สร้างสรรค์และผู้กำหนดทิศทาง ด้วยตนเอง ผ่านการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์เหตุปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) ทำให้การตัดสินใจมีคุณภาพและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นอย่างแท้จริง 2. ความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม (Ethical Justice) หลักการทางศีลธรรม (ศีล 5, พรหมวิหาร 4) สร้างรากฐานของ ความไว้วางใจ และการแบ่งปัน ทรัพยากรอย่างยุติธรรมในชุมชน ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อคนรุ่นต่อไป 3. เศรษฐกิจพอเพียงที่ยั่งยืน (Sustainable Sufficiency Economy) การพัฒนาถูกขับเคลื่อนด้วยหลัก สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และธรรมชาติ ชุมชนสามารถดำรงชีพได้ด้วยความมั่นคง ไม่พึ่งพา หรือ เป็นทาส ของระบบเศรษฐกิจภายนอกมากเกินไป 4. การเสริมสร้างความยืดหยุ่นและการปรับตัว (Resilience Building): การฝึกสติ และสมาธิ (ส่วนหนึ่ง ของไตรสิกขา) ทำให้สมาชิกชุมชนมีความสงบทางจิตใจ และความสามารถในการเผชิญ และจัดการกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและภัยพิบัติได้อย่างมีสติ ไม่ตื่นตระหนกหรือแตกแยกง่าย

กล่าวโดยสรุป การศึกษาเรื่อง "พุทธปรัชญากับการพัฒนาชุมชน" จึงเป็นการยืนยันว่า แก่นแท้ของการพัฒนาที่ยั่งยืน ไม่ได้อยู่ที่เทคโนโลยีหรือเงินทุนเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การพัฒนา "คุณภาพภายในของมนุษย์" "พุทธปรัชญาจึงทำหน้าที่เป็นเข็มทิศทางปัญญาและเป็นรากฐานทางจริยธรรมที่นำพาชุมชนให้ก้าวข้ามความท้าทายของโลกสมัยใหม่ สู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน โดยมีมนุษย์ผู้มีสติและปัญญาเป็นศูนย์กลางอย่างแท้จริง"

พุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชน โดยเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจากภายในสู่ภายนอก เริ่มต้นจากการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของคนในชุมชนเป็นพื้นฐาน ผ่านการประยุกต์ใช้หลักธรรมต่างๆ ซึ่งสามารถบูรณาการเข้ากับทฤษฎีการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ได้ หลักธรรมสำคัญในการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธปรัชญามักนำ

หลักธรรมต่อไปนี้มาประยุกต์ใช้ อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน (ทุกข์) สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) เป้าหมายที่ต้องการให้ชุมชนเป็น (นิโรธ) และแนวทางหรือวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายนั้น (มรรค) ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ศีล คือ การพัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ในชุมชนให้มีความซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ไม่เบียดเบียนกันและกัน นำไปสู่ความสงบเรียบร้อยและความไว้วางใจกันสมาธิ คือ การฝึกจิตใจให้มีความตั้งมั่น มีสติรู้ตัวพร้อม นำไปสู่การมีสมาธิในการทำงานและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ปัญญา การใช้ปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขอย่างรอบคอบ โดยอาศัยหลักเหตุผลและความเข้าใจในธรรมชาติ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 หลักธรรมที่มุ่งประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียร ขยันในการประกอบอาชีพที่สุจริต อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้ กัลยาณมิตตตา การคบคนดีเป็นมิตร การมีผู้นำและเพื่อนบ้านที่ดีในชุมชน สมชีวิตา การเลี้ยงชีพตามฐานะอยู่อย่างพอเพียง รู้จักประมาณตน ฆราวาสธรรม 4 ธรรมสำหรับผู้ครองเรือนหรือคนในสังคม ได้แก่ สัจจะ (ซื่อสัตย์), ทมะ (ข่มใจ), ขันติ (อดทน), จาคะ (เสียสละ/แบ่งปัน) ซึ่งช่วยสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน อปริหานิยธรรม หลักธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญอย่างเดียว เน้นเรื่องการประชุมกันเป็นนิตย การมีความสามัคคี การเคารพผู้อาวุโสและความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารจัดการชุมชน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2561)

การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน พุทธปรัชญาถูกนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น 1. การพัฒนาคน เน้นการสร้างนิสัยที่ดี มีศีลธรรม เห็นคุณค่าของเวลา และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม 2. การสร้างชุมชนเข้มแข็ง การใช้วัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางสังคมและเป็นที่พักพิงในยามวิกฤต ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง 3. การพัฒนาเศรษฐกิจ การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มาใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ เพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน 4. การสร้างสังคมสันติสุข การส่งเสริมความเมตตา การให้อภัย และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย (อรพินทร์ ชูชม, 2558)

โดยสรุป พุทธปรัชญา มองว่าการพัฒนาที่แท้จริงต้องเป็นการพัฒนาที่สมดุลทั้ง วัตถุ และจิตใจ โดยเน้นการสร้าง "คนดี" ใน "ชุมชนที่ดี" เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนในที่สุด การบูรณาการหลักพุทธธรรมชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมิใช่เพียงแค่ตัวเลขทางเศรษฐกิจ (GDP) หรือโครงสร้างพื้นฐานที่ทันสมัย แต่คือการพัฒนา "คุณภาพของชีวิต (Quality of Life)" และ "ศักยภาพภายใน (Inner Potential)" ของมนุษย์เอง โดยเริ่มจาก 1. การเปลี่ยน เปลี่ยนจาก "การมี" สู่ "การเป็น" (From Having to Being) พุทธปรัชญาเปลี่ยนจุดเน้นจากการสะสมวัตถุ (Having) ไปสู่การพัฒนาคุณสมบัติภายใน (Being) คือ การมี สติ ปัญญา เมตตา และความพอเพียง (Sufficiency) ซึ่งเป็นรากฐานของ

ความสุขที่แท้จริงและยั่งยืน 2. การสร้าง "คนดี" การประยุกต์ใช้ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในกระบวนการเรียนรู้และการปฏิบัติร่วมกัน ทำให้สมาชิกชุมชนแต่ละคนมีความรับผิดชอบต่องานของตนเองและส่วนรวม มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ (โยนิโสมนสิการ) และควบคุมกิเลส เช่น ความโลภ (โลภะ) และความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นบ่อเกิดของปัญหาในการจัดการทรัพยากร และ 3.การสร้าง "สร้างชุมชนที่ดี" (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2546) เมื่อมีคนดีรวมตัวกัน ชุมชนจะสามารถสร้าง ธรรมรัฐ (Ethical Governance) ขึ้นมาได้เองผ่านหลัก สาราณียธรรม (หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี) และการตัดสินใจร่วมกันบนพื้นฐานของ ความเป็นธรรมและเหตุผล ไม่ใช่ความขัดแย้งทางอำนาจหรือผลประโยชน์

ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงทำหน้าที่เป็น ปรัชญาการนำทาง (Guiding Philosophy) ที่ไม่เพียงแต่นำชุมชนไปสู่เป้าหมายความยั่งยืนเท่านั้น แต่ยังทำให้ทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาเต็มไปด้วย ความหมาย (Meaning) และ คุณค่าทางจริยธรรม ทำให้เกิดเป็น การพัฒนาที่ยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมที่สมบูรณ์แบบที่สุด พุทธปรัชญาได้วางรากฐานทางความคิดที่เน้นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสรรพสิ่งตามหลัก ปฏิจกสมุปบาท (Dependent Origination) และหลัก ไตรลักษณ์ (Three Characteristics of Existence) ซึ่งตอกย้ำให้เห็นว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มิได้แยกขาดจากสิ่งแวดล้อมและสังคม หลักคิดนี้จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่มุ่งเน้นความสมดุล โดยมี มัชฌิมาปฏิปทา (The Middle Way) เป็นแนวทางในการสร้างความพอเหมาะพอควรระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และความเสมอภาคทางสังคม นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้หลัก ไตรสิกขา (Threefold Training) คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในกระบวนการพัฒนายังเป็นกลไกสำคัญที่สร้าง "การพัฒนาจากภายใน" สู่ "การพัฒนาภายนอก" อย่างแท้จริง

การพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนในทุก ๆ ด้าน โดยมีประชาชนเป็นศูนย์กลางและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการ ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางเชื่อกันว่าประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการ วางแผน การปฏิบัติ บำรุงรักษา และสามารถพึ่งตนเองได้โดยต้องใช้วิถีประชาธิปไตย โดยความคิดริเริ่มต้องมาจากคนในชุมชน เป็นความต้องการของชุมชนเป็นกระบวนการของชุมชน เป็นการศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคนสู่ชุมชน ความหมายของการพัฒนาชุมชน ที่นักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมายไว้ เช่น (United Nations, 1956) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทาง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของ ชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและ

ผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชน สามารถอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของ ชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนาไม่พึงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่พึงงามหรือเจริญ) กล่าวคือ เป็นการมุ่งใจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ในชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพของ ส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการวางแผน (Planned Community Change) (กรมการพัฒนาชุมชน, 2527) ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาความรู้ ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อนบ้าน และชุมชน ให้มีมาตรฐานความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยการร่วมมือระหว่างประชาชนกับรัฐบาล เป็นวิธีการที่นำเอาบริการของรัฐบาลผนวกเข้ากับ ความ ต้องการของประชาชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ใช้พัฒนาความรู้ของคนในชุมชน โดยการรวมกำลัง ระหว่างคนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมมือกันที่มีการวางแผนเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ เช่น การ ปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือวัฒนธรรมของชุมชนนั้น เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม คือ การดำเนินงานหรือการจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกภาคส่วน (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะ เป็นชุมชนท้องถิ่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม นักวิชาการ หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ ตลอดทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินการ ไปจนถึงการติดตามประเมินผล (สมศักดิ์ มีสุข, 2560) โดยมีหลักการสำคัญ เช่น 1. การมีส่วนร่วม (Participation) ไม่ได้หมายถึงแค่การรับฟังความคิดเห็น แต่หมายถึงการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทุกระดับ ได้เข้ามา มีบทบาทในกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบ การมีส่วนร่วมที่ดีมักถูกพิจารณาตาม "บันไดแห่งการมีส่วนร่วม (Ladder of Participation)" ซึ่งมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับต่ำ (เช่น การให้ข้อมูลอย่างเดียว) ไปจนถึงระดับสูง (เช่น การเป็นหุ้นส่วนและการมอบอำนาจในการตัดสินใจ) แนวทางความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะมุ่งสู่ระดับที่สูงขึ้น ซึ่งผู้เข้าร่วมมีอิทธิพลที่แท้จริง (Real Influence) ต่อผลลัพธ์ จึงมีความสำคัญในการช่วยให้การตัดสินใจเป็นไปตามความต้องการและบริบทของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และลดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจจากส่วนกลาง 2. การบูรณาการความรู้ (Knowledge Integration) คือการผนวก "ความรู้เชิงระบบ (Systematic Knowledge)" (เช่น ข้อมูลงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ โมเดลสภาพภูมิอากาศ) เข้ากับ "ความรู้เชิงปฏิบัติ/ท้องถิ่น (Local/Traditional

Ecological Knowledge - TEK)" (วิภา กาญจน และ พรชัย อิมใจ, 2563) ซึ่งเป็นความรู้ที่สั่งสมและทดสอบผ่านประสบการณ์จริงในพื้นที่นั้น ๆ เป็นเวลานาน ความรู้ทางวิทยาศาสตร์อาจให้ข้อมูลเชิงลึกในวงกว้างและคาดการณ์ผลกระทบระยะยาวได้ ในขณะที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความยืดหยุ่นในท้องถิ่น (Local Resilience) ตัวอย่างเช่น นักวิทยาศาสตร์ให้ข้อมูลเรื่องอุณหภูมิที่เพิ่มขึ้น ชาวประมงท้องถิ่นให้ข้อมูลเรื่องการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำและพฤติกรรมปลาที่เปลี่ยนไปการรวมกันทำให้เกิดแนวทางการจัดการที่แม่นยำและเป็นไปได้จริง โดยมีความท้าทาย คือ มีการออกแบบกระบวนการที่ให้ความเคารพและยอมรับความรู้ทั้งสองประเภทอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ใช่การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อ "ตรวจสอบ" ความรู้ท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว 3. ความเป็นเจ้าของร่วม (Ownership) (ประเสริฐ เจริญดี, 2565) คือ แนวทางปฏิบัติที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาและทางปฏิบัติของผู้มีส่วนร่วมเอง ไม่ใช่ "โครงการของรัฐ" หรือ "โครงการขององค์กร" ที่ถูกนำมามอบให้ ปัจจัยขับเคลื่อนความยั่งยืนเมื่อผู้คนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม พวกเขาจะมีความเต็มใจที่จะลงทุนเวลา ทรัพยากร และแรงงานของตนเอง เพื่อดูแลรักษาและสืบทอดผลลัพธ์ของโครงการต่อไป (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) แม้ว่าเงินทุนจากภายนอกจะหมดลงแล้วก็ตาม ความเป็นเจ้าของร่วมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้คนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สำคัญ (เช่น กำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดงบประมาณ เลือกวิธีการ) ไม่ใช่เพียงแค่การถูกขอให้มา "ลงแรง" ตามคำสั่งเท่านั้น 4. ความยุติธรรมและความเท่าเทียม (Equity and Justice) (Schlosberg, 2013) คือ หลักการนี้เน้นที่ ใครได้รับผลประโยชน์ และ ใครต้องแบกรับภาระของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืน ความยุติธรรมในการกระจายผลประโยชน์ (Distributive Justice) ผลประโยชน์ (เช่น ทรัพยากรที่เพิ่มขึ้น รายได้ที่ดีขึ้น) ต้องถูกกระจายอย่างยุติธรรม ไม่ใช่ตกอยู่กับกลุ่มคนที่มีอำนาจอยู่แล้วเท่านั้น ความยุติธรรมในกระบวนการ (Procedural Justice) เสียงของทุกคนต้องได้รับการรับฟังอย่างเท่าเทียม และมีกลไกที่ช่วยให้กลุ่มที่ถูกมองข้ามสามารถเข้าร่วมกระบวนการตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหรือการสูญเสียทรัพยากรมักส่งผลกระทบต่อกลุ่มเปราะบางมากที่สุด ดังนั้นความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมจึงต้อง ระบุและเสริมพลัง ให้กับกลุ่มเหล่านี้ เพื่อให้มั่นใจว่าแนวทางแก้ไขไม่สร้างภาระใหม่ให้กับพวกเขา และพวกเขาจะได้รับผลประโยชน์ที่ช่วยลดความเปราะบางของตนเอง

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน (โกวิท พวงงาม, 2553) ผ่านกรอบแนวคิดเชิงระบบ (System Thinking Framework) (ชัยยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2548) จะช่วยให้เราเห็นภาพรวมว่าการพัฒนาไม่ใช่แค่กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วนหลัก ดังนี้ 1. ปัจจัยนำเข้า (Input) คือทรัพยากรหรือต้นทุนที่ต้องใช้เพื่อขับเคลื่อนการมีส่วนร่วม เช่น 1. ทุนมนุษย์ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน, ประชาชนชาวบ้าน, อาสาสมัคร และสมาชิกในชุมชน ฯลฯ 2. ทุนสังคม ประกอบด้วย ความไว้วางใจ

เชื้อใจในการทำงาน บรรทัดฐานทางสังคม, วัฒนธรรม และประเพณีทางสังคม 3 งบประมาณ และทรัพยากรประกอบด้วย เงินทุนสนับสนุน วัสดุอุปกรณ์ และพื้นที่ในการจัดกิจกรรม 4 ข้อมูลข่าวสารหรือความรู้เกี่ยวกับปัญหาในพื้นที่ และระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง 2. กระบวนการ (Process) (ยุพวัฒน์ พูนสิน, 2560) คือขั้นตอนการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีบทบาท ตามระดับของการมีส่วนร่วม (Participation Ladder) ประกอบด้วย 1 การรับรู้ปัญหาเพื่อรับทราบสถานการณ์ 2 การร่วมวางแผน (Planning) เพื่อกำหนดทิศทางและโครงการที่ชุมชนต้องการจริง ๆ 3 การร่วมตัดสินใจ (Decision Making) การเลือกทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่แต่ละพื้นที่ 4 การร่วมดำเนินการ (Implementation) การลงแรง ลงขัน หรือช่วยกันบริหารจัดการโครงการ 5 การร่วมตรวจสอบและประเมินผลว่าโครงการบรรลุเป้าหมายหรือไม่ และมีความโปร่งใสเพียงใด 3. ผลผลิตและผลลัพธ์ (Output & Outcome) คือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการมีส่วนร่วม ผลผลิต (Output) โครงการสำเร็จตามเป้าหมาย (เช่น มีถนนใหม่, มีวิสาหกิจชุมชน, มีระบบจัดการขยะ) เป็นต้น ผลลัพธ์ (Outcome) ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง (Empowerment), สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Ownership) และเกิดความสามัคคีภายในชุมชน 4. ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback Loop) คือการนำผลลัพธ์ที่ได้กลับมาทบทวนเพื่อปรับปรุงระบบจากข้อผิดพลาดในอดีตปรับปรุงกลไกการสื่อสารให้ดียิ่งขึ้น และสร้างความยั่งยืนโดยการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่

สรุปได้ว่า หลักการทั้งสี่ ได้แก่ การมีส่วนร่วม, การบูรณาการความรู้, ความเป็นเจ้าของร่วม, และ ความยุติธรรมและความเท่าเทียม ไม่ได้เป็นเพียงรายการตรวจสอบ แต่เป็นองค์ประกอบที่เสริมสร้างซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างแนวทางการความยั่งยืนที่มั่นคงและยืดหยุ่น (Resilient) การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เป็นกุญแจสำคัญในการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย ซึ่งนำไปสู่การบูรณาการความรู้ ที่สมบูรณ์ เมื่อผู้คนรู้สึกว่าคุณค่าความรู้ของตนได้รับการยอมรับ (จากการบูรณาการความรู้) และพวกเขามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ (จากการมีส่วนร่วม) พวกเขาจะเกิดความรู้สึก ความเป็นเจ้าของร่วม โดยอัตโนมัติ การดำเนินการทั้งหมดนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ความยุติธรรมและความเท่าเทียม เพื่อให้แน่ใจว่าการมีส่วนร่วมนั้นมีความหมายสำหรับทุกกลุ่ม และผลลัพธ์ที่ได้จะไม่สร้างภาระให้กับผู้ที่เปราะบางที่สุด จาก "แผนงาน" สู่ "การเคลื่อนไหว" แนวทางนี้เปลี่ยนความยั่งยืนจากสิ่งที่ถูกสั่งการ (Top-Down Mandate) ให้กลายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความต้องการและการกระทำของคนในพื้นที่ (Bottom-Up Action) ทำให้เกิดอำนาจในการตัดสินใจ (Empowerment) และการพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) ในระดับชุมชน ในเมื่อผู้นำชุมชนมีความรู้ และมีความเป็น เจ้าของร่วม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะฝังรากลึกในวัฒนธรรมและระบบปฏิบัติการของท้องถิ่น ทำให้สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง อย่างต่อเนื่อง (Self-sustaining) ซึ่งเป็นหัวใจหลักของความยั่งยืนที่แท้จริง

ดังนั้น แนวทางแห่งความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่ากระบวนการ แต่คือการสร้างระบบธรรมาภิบาลใหม่ ที่มีความโปร่งใส ยุติธรรม และขับเคลื่อนด้วยความฉลาดเชิงปฏิบัติของพลเมือง ซึ่งเป็นรากฐานที่จำเป็นสำหรับการรับมือกับความท้าทายที่ซับซ้อนของโลกยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

สรุป

"พุทธปรัชญากับการพัฒนาชุมชน: แนวทางแห่งความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม" เพื่อนำไปสู่การปรับใช้จริง โดยแบ่งเป็น 2 ระดับ ดังนี้ 1. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ (สำหรับองค์กร, วัด และชุมชน) เน้นการขับเคลื่อนจากฐานรากโดยใช้หลัก "ไตรสิกขา" และ "อิทธิบาท 4" เป็นตัวตั้งต้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งจากภายใน การพัฒนาคน (Human Development) จัดกิจกรรมเสริมสร้าง "ศีล สมาธิ ปัญญา" ในระดับปัจเจก เช่น การส่งเสริมสมาธิ (อาชีพรูจิรุต) และการสร้างระบบ "เพื่อนช่วยเพื่อน" หรือกัลยาณมิตรเพื่อปรึกษาหารือปัญหาในชุมชน การสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน นำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในโครงการพัฒนาชุมชน (รักในงาน-เพียรพยายาม-ตั้งใจ-ตรวจสอบแก้ไข) เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบโครงการอย่างต่อเนื่อง ไม่ทิ้งขว้างกลางทาง บทบาทของวัดและสถาบันทางสังคม ยกระดับวัดให้เป็น "ศูนย์กลางการเรียนรู้และพื้นที่ส่วนกลาง" (สัปปายะ) ที่ไม่ใช่แค่สถานที่ประกอบพิธีกรรม แต่เป็นพื้นที่บ่มเพาะปัญญาและแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นการพึ่งพาตนเองอย่างสมดุล ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ในการบริหารจัดการทรัพยากรชุมชน เน้นการบริโภคที่พอดี ลดการเป็นหนี้ และส่งเสริมการทำเกษตรหรือธุรกิจชุมชนที่ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม 2. ข้อเสนอเชิงนโยบาย (สำหรับภาครัฐ, ท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา) เน้นการสร้าง "โครงสร้างทางสังคม" ที่เอื้อต่อการนำพุทธปรัชญาไปบูรณาการกับการบริหารจัดการสมัยใหม่ นโยบายการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Policy) ภาครัฐควรเปลี่ยนดัชนีชี้วัดจากการเน้นแค่ตัวเลขทางเศรษฐกิจ (GDP) มาเป็นการวัด "ความสุขและความมั่นคงเชิงสังคม" (GNH หรือ ความสุขมวลรวม) ที่สะท้อนถึงความสมดุลตามหลักพุทธธรรมการปฏิรูปหลักสูตรการศึกษา บูรณาการพุทธปรัชญา (เช่น ปฏิจจสมุปบาท - การมองเห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง) เข้ากับวิชาการบริหารจัดการและวิทยาสังคม เพื่อให้คนรุ่นใหม่เข้าใจว่าการกระทำของตนส่งผลกระทบต่อผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมอย่างไร การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดการตนเองโดยยึดหลัก "ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ" (ความโปร่งใส ความสัตย์ซื่อ และการเสียสละเพื่อส่วนรวม) เพื่อลดปัญหาคอร์รัปชัน การสนับสนุนเศรษฐกิจฐานรากบนฐานวัฒนธรรม สนับสนุนงบประมาณและการวิจัยเพื่อตั้ง "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" มาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อสร้างความยั่งยืนที่มาจากรากเหง้าของชุมชนเอง เช่น ตัวอย่าง โมเดลหมู่บ้านตื่นรู้ (Awakened Village Model) ซึ่งเป็นการแปลงพุทธปรัชญาให้กลายเป็นแผนปฏิบัติการ 4 มิติ ที่องค์กรหรือชุมชนสามารถนำไปปรับใช้ได้จริง ดังนี้ เช่น

1. มิติด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (ฐานไตรสิกขา) "ศูนย์เรียนรู้ชีวิตและสัมมาชีพ" เป้าหมาย สร้าง "คนต้นแบบ" ที่มีคุณภาพภายใน 2. มิติด้านการบริหารจัดการองค์กร (ฐานอิทธิบาท 4 และการมีส่วนร่วม) "กองทุนชุมชนโปร่งใส" 3. มิติด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม (ฐานทางสายกลาง) "ธนาคารทรัพยากรและวิถีพอเพียง" และ 4. มิติด้านนโยบายและเครือข่าย (ฐานกัลยาณมิตร) "ภาคีเครือข่ายบวร (บ้าน-วัด-โรงเรียน/ราชการ)" การพัฒนาตามแนวทางนี้ จึงมุ่งให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง ผ่านการจัดการชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับการจัดการสมัยใหม่ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการนำพาชุมชนไปสู่ชีวิตที่ดีงาม มีความสุข และมั่นคง สงบสุข ยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม โดยอาศัยการพัฒนาคนเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2527). การพัฒนาชุมชน: แนวนโยบายการพัฒนาชนบทและรูปแบบการวางแผนพัฒนาชนบทประจำปีตามระบบ กชช. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: บริษัทการพิมพ์.
- ชัยยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2548). แนวคิดเชิงระบบกับการวิจัยเชิงคุณภาพ. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ประเสริฐ เจริญดี. (2565). หลักการและแนวคิดที่ด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเพื่อความยั่งยืน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2545). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2561). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 40). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย) .(พิมพ์ครั้งที่ 37). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุพวัฒน์ พูนสิน. (2560). กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิภา กาญจนา, และพรชัย อิมใจ. (2563). การผนวกความรู้ทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน. วารสารสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน, 8(2), 112-130.
- สมศักดิ์ มีสุข. (2560). การวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนริมน้ำ. วารสารการพัฒนาสังคม, 19(2), 55-78.

- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). การพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์. (2546). กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). รายงานผลการดำเนินการตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สุวรรณ ภูมา. (2564). การพัฒนาชุมชนตามทฤษฎีใหม่โคกหนองนาโมเดล. วารสารพุทธปรัชญาวิวัฒน์, 6(2), 249–258.
- อรพินทร์ ชูชม. (2558). การศึกษาพุทธปรัชญาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, 7(2), 1–18.
- D. Schlosberg. (2013). Theorising environmental justice: The expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics*, 22(1), 37–55.
- United Nations. (1956). Twentieth report of the Administrative Committee on Co-ordination to the Economic and Social Council. New York: United Nations.